

**Лінгвістичне підґрунтя українськомовного навчання та самонавчання
майбутніх учителів початкових класів**

*Роботу виконано на кафедрі філології і
лінгводидактики Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

У статті зроблена спроба визначити зміст і обсяг навчального матеріалу мовних курсів, знання якого сприяє формуванню мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. З'ясовано, що фахова підготовка майбутнього вчителя початкових класів має відповідати сучасним вимогам до мовної підготовки учнів, тому у викладанні лінгвістичних дисциплін окрім програмового матеріалу потрібно виносити на розгляд питання когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики та лінгвокультурології. Розглянуто базові поняття, що є специфічними для даних дисциплін і важливими для окреслення теоретичних засад українськомовного навчання майбутніх учителів-класоводів. Визначено, що теоретичні знання з вищезазначених курсів допоможуть у формуванні мовнокомунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові слова: мовнокомунікативна компетентність, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, лінгвокультурологія.

Подгурская В.Ю. Лингвистические основы украинскоязычного обучения и самообучения будущих учителей начальных классов. В статье сделана попытка определить содержание и объём учебного материала лингвистических курсов, знание которого способствует формированию языковой коммуникации будущих учителей начальных классов. Выяснено, что специальная подготовка будущего учителя должна соответствовать современным требованиям к языковой подготовке учеников, поэтому в преподавании лингвистических дисциплин, кроме программного материала, следует рассматривать вопросы когнитивной лингвистики, коммуникативной лингвистики, компьютерной лингвистики и лингвокультурологии.

Рассмотрены базовые понятия, специфические для данных дисциплин и важные для определения теоретических основ украинскоязычного бучения будущих учителей-классоводов. Установлено, что теоретические знания по указанным выше курсам помогут в формировании языковой коммуникативной компетентности будущего учителя начальных классов.

Ключевые слова: языковая коммуникативная компетентность, когнитивная лингвистика, коммуникативная лингвистика, компьютерная лингвистика и лингвокультурология.

Pidgurska V. Linguistic basis of the Ukrainian-language learning and self-learning of the perspective primary school teachers

This article attempts to define the content and the scope of the learning material of the language training, which contributes to the communicative competence of the perspective primary school teachers. The research has shown that the professional preparation of the perspective primary school teacher must meet the requirements for pupils' modern language training. In addition to the program materials, teaching language courses should be also applied with cognitive linguistics, communicative linguistics, computational linguistics and cultural linguistics issues. The research deals with the basic concepts of these sciences, what is important for the theoretical foundations of the Ukrainian-language teaching of the perspective primary school form tutors. The author determines that the theoretical basis of the above-mentioned courses will help to form communicative competence of perspective primary school teachers.

Keywords: communicative competence, cognitive linguistics, communicative linguistics, computational linguistics, cultural linguistics.

У площині формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів теоретико-методологічні основи навчання повинні мати лінгвістичне підґрунтя. Потрібно визначити зміст і обсяг навчального матеріалу мовних курсів, знання якого забезпечить високий рівень мовнокомунікативних умінь, поглибить розуміння майбутніми педагогами значення мови у сучасному інформаційному просторі, підвищить рівень культури мовлення, мотивацію студентів до українськомовного самонавчання і самовдосконалення протягом усього життя.

Вивчення всіх рівнів мови повинно мати комунікативну спрямованість, що сприятиме оволодінню мовою як засобом спілкування. Завдання вищої школи полягає у підготовці вчителя початкових класів до викладання рідної мови, але не лише на рівні засвоєння студентами певних теоретичних відомостей а й з метою формування в них комунікативних умінь і навичок. Фахова підготовка майбутнього вчителя початкових класів має відповідати сучасним вимогам до мовної підготовки учнів, тому у викладанні лінгвістичних дисциплін окрім програмового матеріалу, потрібно виносити на розгляд питання когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики та лінгвокультурології.

Зупинимось детальніше на окресленні питань когнітивної лінгвістики і спробуємо виокремити з теоретичного матеріалу той, що сприятиме формуванню мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

У лінгвістичній науці кінця XX – початку XXI століття визначальне місце посідає *когнітивна лінгвістика* (термін введено у 1975 р. американськими мовознавцями Дж. Лакоффом і Х. Томпсоном), що динамічно розвивається протягом останнього десятиліття. Цей напрям лінгвістики вивчає процеси отримання, відображення та зберігання знань у мовних формах. Когнітивна лінгвістика розглядає функціонування мови як різновид пізнавальної діяльності. Ознайомлення з основами когнітивної лінгвістики сприятиме кращому засвоєнню студентами знань про мову, її роль у процесі пізнання й осмислення світу.

У другій половині XX століття утворився новий напрям сучасного мовознавства – *комунікативна лінгвістика*, – у межах якого мову розглядають як динамічне явище. Комунікативна лінгвістика – галузь мовознавства, спрямована на дослідження закономірностей, складників, чинників комунікативної діяльності, яка здійснюється на базі природної мови [4, с. 234]. Мовознавці, філософи, логіки, звернувшись до живої природної мови, помітили, що людина не може існувати без єдності з нею. Уперше цей феномен було зафіксовано в працях Дж. Остіна, Дж. Серля, Д. Вандервекера, Г. Грайса. Мову в динамічному аспекті розглядали

М. Бахтін, О. Потебня, В. Гумбольдт. Цей аспект дослідження мови все більше й більше актуалізується, в Україні проблеми комунікативної лінгвістики досліджують Ф. Бацевич, Л. Мацько, Г. Почепцов, О. Селіванова та ін.

Майбутній учитель початкових класів повинен бути ознайомлений з основами комунікації, адже саме він навчає дітей спілкуватися, пояснює, як здійснювати комунікацію, як її підтримувати в різних ситуаціях з різними категоріями співбесідників, як гнучко змінювати стратегії спілкування, як "виходити" з комунікації. Використовуючи відповідну термінологію, потрібно у доступній формі ознайомити учнів із законами комунікації, розповісти про принципи спілкування. Учитель-класовод виховує у школяра елементарні комунікативні уміння, – протягом усього життя вони забезпечать невимушене і правильне спілкування на будь-яку тему в будь-якій ситуації.

Комунікативна лінгвістика вивчає внутрішні закономірності мови на всіх рівнях – від фонологічного до текстового. *Лінгвістика тексту* як науковий напрям мовознавства протягом останніх років набула значного розвитку. Поняття "текст" є неоднозначним, найбільш поширеним є таке визначення: "Текст (від лат. *textum* — тканина, зв'язок, побудова) — це об'єднана змістовим зв'язком послідовність мовних одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність" [2]. Із точки зору лінгвістики, філософії мови, психології і психолінгвістики текст – це основна одиниця комунікації, феномен реальної дійсності і спосіб її відображення, побудований з елементів системи мови [3, с. 11]. Побудова програм з мови, в основу яких покладено роботу з текстом, дає можливість уже на початковому етапі навчання формувати в учнів пропедевтичні вміння щодо тексту, а пізніше, у процесі вивчення лексико-граматичного, фонетико-граматичного й фонетико-орфографічного матеріалу, закріплювати ці знання і досягати усвідомленого застосування їх школярами у практичній мовленнєвій діяльності. Одним з істотних недоліків навчання рідної мови в початкових класах було те, що засвоювані молодшими школярами відомості з різних галузей мовознавства не спиралися на тексти, на елементарні відомості з

лінгвістики тексту [1, с. 109]. Сьогодні ознайомлення молодших школярів з поняттям "текст" і деякими його ознаками починається вже з 1-го класу. У процесі вивчення рідної мови в початкових класах відбувається формування в учнів комунікативних вмінь і навичок шляхом побудови власних зв'язних висловлювань, різних за типами і стилями мовлення. Шляхом практичних спостережень учні розвивають такі мовленнєві вміння, як: здатність аналізувати текст, виділяти в ньому головну думку й формувати її; ділити текст на логічно завершені частини і складати план; передавати за планом зміст тексту, аналізувати текст за змістом і формою й при потребі удосконалювати їх.

Слід зазначити, що впровадження на педагогічних факультетах спецкурсу "Лінгвістика тексту" допомагає сформувати у майбутніх учителів початкових класів уміння аналізувати текст, враховуючи мовні й позамовні фактори у його структурі, а також можливості емоційно-естетичного впливу на читача молодшого шкільного віку.

У сучасному суспільстві, де розширюються міжнародні контакти на різних рівнях і в різних галузях практичної людської діяльності, зростає роль використання комп'ютерів і глобальної системи Інтернет. Одним із новітніх напрямів використання інформаційної технології у сучасному мовознавстві є комп'ютерна лінгвістика. Комп'ютерна лінгвістика за допомогою комп'ютера вирішує проблеми сучасної лінгвістики, тобто передбачає роботу з мовним матеріалом у комп'ютерному середовищі. Над проблемами комп'ютерної лінгвістики працюють учені-мовознавці (Широков В., Бугаков О., Грязнухіна Т., Костишин О., Кригін М., Любченко Т., Рабулець О., Сидоренко О., Сидорчук Н., Шевченко І., Шипнівська О., Якименко К. та ін.).

Комп'ютер дає можливість представити мову у детально структурованому вигляді, аналізувати мовну систему на всіх рівнях, подати різні типи мовних одиниць, відобразити різні аспекти вивчення таких одиниць у зручній для опрацювання комп'ютерній формі. Завдання комп'ютерної лінгвістики – дати суспільству і науковцям таку модель мови, яка б давала можливість одержувати

якісно нову інформацію про саму мову і заклала б надійне підґрунтя для розв'язання суспільно значущих проблем. Комп'ютерна лінгвістика на основі використання фундаментальних знань про мову досліджує також використання технічних методів для підвищення ефективності мовної комунікації. Використання комп'ютера в лінгвістиці дає можливість по-новому опрацьовувати словникові матеріали, будувати словники нових типів, а також уможливорює роботу не лише зі словниками як моделями мовної системи, але і з текстами як моделями функціонування цієї системи. Комп'ютерна лінгвістика – це надійне підґрунтя для підготовки нових словників, підручників з української мови (як для школи, так і для університетської освіти).

Формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів – представників майбутньої української інтелігенції, національної еліти – потребує внесення до змісту навчальних українськомовних дисциплін лінгвокультурологічних відомостей. Ця галузь мовознавства виникла на основі ідеї зв'язку між мовою і культурою і як самостійний напрямок оформилася в 90-ті роки ХХ ст. Лінгвокультурологія розглядає мову як "культурний код нації". Предмет лінгвокультурології – це способи виявлення, збереження і передання культури в мовних одиницях.

Мова кожного народу пов'язана з національним почуттям і національною свідомістю, що формується на ґрунті рідної мови. Взаємовплив мови і культури виразно розкривається у лексико-фразеологічних засобах, особливостях нормативно-стилістичної системи та у мовленнєвому етикеті. І відповідно, мовнокомунікативну компетентність майбутніх учителів початкових класів краще розвивати на основі мовних та культурних народних традицій.

Сказане вище свідчить про те, що збагачення знань студентів теоретичними відомостями із когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики та лінгвокультурології дозволяє виробити науково обґрунтований погляд на актуальні проблеми функціонування сучасної української літературної мови у суспільстві; виокремити з теоретичного матеріалу описаних вище галузей

сучасного мовознавства той, що викликає інтерес у дослідженні різних аспектів проблеми формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Література

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / Микола Самійлович Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
2. Кан-Калик В. А. Основы профессионального педагогического общения / Виктор Абрамович Кан-Калик. – Грозный : Чечено-Ингуш. гос. ун-т им. Л. Н. Толстого, 1979. – 138 с.
3. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс : учеб. пособие / Ю Е. Прохоров. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 221 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термін. енцикл. / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.